

RANOSREDNJOVJEKOVAN SLAVENSKI ZLATNI NAKIT U ARHEOLOŠKOM MUZEJU U ZAGREBU

Objavljujem nakit s nalazišta kako slijedi:

A) *Otočac ili okolica*. Kupljena 1897. g. Inv. br. 8070 (tab. I, 1). Staro-hrvatska zlatna naušnica tipa s jednom jagodom. Jagoda je dugoljasta, sastavljena od dva dijela, koja su spojena zlatnom plosnatom žicom. Ukrašena je motivom granuliranih trokuta na obje polovine, i to naizmjenično većih sa osnovicom na sredini jagode i manjih sa osnovicom na rubovima jagode. Jagoda je nešto spljoštena i oštećena, a granulirana zrna na nekim trokutima fale. Mjere: promjer naušnice 3,1 cm; širina jagode 0,85 cm; dužina jagode 1,35 cm; debljina karičice 0,3 cm; težina naušnice 6 gr.

B) *Munjava* kod Josip-dola, južna strana brda Treskovca. Kupljena 1888. g. (?). Inv. br. 8071 (tab. I, 2). Naušnica od zlata s jednom jagodom. Karičica je dugoljasta, na jednom kraju zašiljena, a na drugom završava petljom; od petlje do jagode obmotana je debljom zlatnom žicom. Jagoda je okrugla i dvodjelna, ukrašena filigranskom žicom motivom polukruga sa krajevima zavrnutim unutra. Karičica je na jednom mjestu prelomljena, a jagoda malo prigruječena. Mjere: veličina naušnice cca 4,3 cm × 2,3 cm; debljina karičice 0,3 cm; promjer jagode cca 0,85 cm; težina naušnice 2,40 gr.

C) *Šušnjevo selo* kod Josip-dola. Kupljena 1898. g. Inv. br. 8072 (tab. I, 3). Naušnica kao pod inv. br. 8071 s jednostavnijom, manjom i neukrašenom okruglom dvodijelnom jagodom, koja je s više strana prigruječena. Mjere: veličina naušnice cca 3,75 × 2,85 cm; debljina karičice 0,1 cm; promjer jagode cca 0,6 cm; težina naušnice 1,70 gr.

D) *Novi Banovci*. Kupljena 1899. g. Inv. br. 8073 (tab. II, 1). Slavenska zlatna naušnica tipa s tri jagode. Jagode su rađene tehnikom filigrana na proboj bez podloge tako, da kombinirani motivi dvostrukih spirala oblikuju jagode, koje su smještene jedna tik uz drugu. Srednja jagoda ima na dnu malo ispupčenje od četiri zrnca. Karičica je uz samu jagodu na jednom kraju obmotana filigranskom žicom, a na suprotnom kraju ona završava nešto spljoštenim i proširenim zavijutkom u obliku slova »S«. Mjere: veličina naušnice 2,3 cm × 2,1 cm; debljina karičice 0,1 cm; promjer jagode 0,8 cm; težina naušnice 2,80 gr.

E) *Novi Banovci*. Kupljena 1907. g. Inv. br. 8074 (tab. II, 2). Zlatna naušnica s nastavkom u obliku slova »S«, koji je spljošten i nešto proširen. Na samoj karičici razabiraju se četiri plohe tako, da njezin presjek ima oblik romba. Mjere: promjer naušnice 1,4 cm; debljina karičice 0,1 cm; težina naušnice 0,90 gr.

F) *Surduk*. Kupljena 1905. g. Inv. br. 8075 (tab. II, 3). Zlatna naušnica, od koje je sačuvana karičica i tri fragmenta od prepletene zlatne tanke žice. Karičica je na jednom kraju spoljoštena, narebrena i zavijena. Čini se, da je taj završetak bio u obliku slova »S«, što se ne može pouzdano ustanoviti, jer je prelomljen. Karičica je na jednom kraju obmotana tankom žicom. Spomenuti fragmenti toliko su oštećeni, da nije moguće odrediti njihov iskonski oblik. Vjerojatno su služili kao ukras na karičici. Mjere: veličina naušnice 1,5 cm × 1,9 cm; debljina karičice 0,1 cm; težina naušnice 0,90 gr.

G) *Dalmacija*. Bez poblizih oznaka lokaliteta. Kupljena 1945. g. Inv. br. 8084 (tab. III, 1). Starohrvatska naušnica od bronce s tragovima pozlate, tipa s jednom jagodom, na karičici oštećena. Jagoda je dugoljasta, šuplja i ukrašena filigranom. Razdijeljena je žicom po sredini na dvije polovice, a dvostrukom žicom po dužini na četiri polja. U svakom polju smješten je po jedan veći trokutić od granuliranih zrna s osnovicom na trbuhu jagode i po tri manja prema kraju jagode. Mjere: promjer naušnice 6 cm; debljina karičice 0,2 cm; duljina jagode 2 cm; širina jagode 1,5 cm.

H) *Dalmacija*. Bez poblizih oznaka lokaliteta. Kupljena 1945. g. Inv. br. 8085 (tab. III, 2). Starohrvatska naušnica od bronce s tragovima pozlate, tipa s jednom jagodom, isto kao pod inv. br. 8084, te je vjerojatno s njome sačinjavala par. Od karičice sačuvan je tek jedan mali dio. Mjere: debljina karičice 0,2 cm; duljina jagode 2 cm; širina jagode 1,4 cm.

Kako se iz naslova i kataložkog opisa razabira, ovdje objavljen nakit je od zlata, osim naušnica pod G) i H), koje su od pozlaćene bronce; objavljujem i njih, jer su sve ostale starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu već ranije publicirane,¹ te je s ovime iscrpljen sav takav nakit zastupan dosad u ovom muzeju. Sve ovdje objavljene naušnice slučajno su nađene na navedenim lokalitetima, bez ikakvih drugih podataka o samim okolnostima nalaza.

Naušnica pod A), kao i one pod G) i H) su tipa s jednom jagodom, a po svim pojedinostima izrade same jagode pripadaju među starohrvatski nakit IX.–XI. st. Ukras granuliranih trokutića i filigranske žice, koja jagodu dijeli na pregrade, u nekoliko varijacija oblika, karakterističan je za spomenuti nakit na teritoriju dalmatinske Hrvatske. Analogije za naušnice pod G) i H) toliko su česte među brojnim naušnicama objavljenim u »Starohrvatskoj prosvjeti« (ponajviše sv. V, VI, VII i d.), da je suvišno ovdje ih nabrajati. Naušnica pod A) je međutim rjeđa, jer je od zlata, a za izravnu analogiju mogu se navesti dva para zlatnih naušnica iz nekropole na »Majdanu«, koju

¹ Vinski Z., Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Starohrvatska prosvjeta ser. III, sv. 1, Zagreb 1949, str. 23–36, tab. I–VIII.

je iskapao i publicirao Karaman.² U Arheološkom muzeju u Splitu nalazi se također jedna, dosad neobjavljena zlatna naušnica tipa s jednom jagodom, a nedavno je Gunjača u Biskupiji iskopao u grobovima još dvije takove naušnice, koje će on uskoro objaviti. Navedene naušnice su, prema današnjem stanju istraživanja, dovoljno objašnjene, tako da nije potrebno potanje ih tumačiti. Sasvim sličan ukras jagode kao na naušnici pod A), koji se sastoji od granuliranih trokutića, nalazi se i na dvjema zlatnim naušnicama tipa s četiri jagode iskopanim na slavenskoj nekropoli X. i XI. st. u Ptuju (grob br. 355)³ (tab. IV, 1). Kako one inače nisu ustanovljene među nakitom t. zv. bjelobrdske kulture Panonske nizine, po svoj su prilici produkt domaćih zlatarskih radionica iz Dalmacije, budući da su tamo brojno zastupane po tipu, ornamentu i načinu izrade, doduše pretežno od bronce i srebra većinom pozlaćene (tab. IV, 2, naušnica s otoka Brača, od srebra pozlaćena); od zlatnih mi je poznata naušnica s četiri jagode poput spomenute ptujske, iskopana u Ninu 1910.⁴ iz groba u blizini Višeslavove krstionice (tab. IV, 3). Međutim, suho zlato nije dovoljan razlog, da bi predmet od njega izrađen morao biti import iz dalekih radionica, kad ima dovoljan broj argumenata, po kojima takav nakit može biti domaći rad dalmatinskih zlatara, koji su bili nesumnjivo pod neposrednim utjecajem zlatara iz gradova *themae Dalmatiae*.

Naušnice pod B)⁵ i C) također su tipa s jednom jagodom, međutim, predstavljaju dosta neobičnu varijantu po obliku karičice i smještaju jagode. Među publiciranim slavenskim nakitom nema im, po mojem znanju, analogija, a među ostalim ranosrednjovjekovnim poznata mi je slična takova naušnica od zlata nađena u kamenom lijesu sekundarne uporabe u katedrali u Bonnu, koju se objašnjava kao merovinšku.⁶ Kako u našim krajevima merovinški import jedva postoji, a bonska naušnica nije ni česta ni specifična za merovinške nalaze, ostaje otvoreno pitanje njezina podrijetla, a pogotovu ona ne mora biti indicij, da su naše dvije naušnice merovinški import. Nadalje treba još spomenuti naušnici sličan nakit od srebra iz Győr-a u Mađarskoj, koji se sastoji od jagoda i namotane žice, rađen istom tehnikom. Potječe iz groba datiranog novcem X. st.⁷ Muzej hrvatskih starina

² Karaman Lj., Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina. Vjesnik za arheol. i histor. dalm. sv. LI, Split 1936, str. 72, tab. XV gore, sredina.

³ Korošec J., Staroslovansko grobišče na ptujskem gradu. Dela I Slov. akad., Ljubljana 1950, str. 75-76, 207-208, sl. 15, 110.

⁴ Jelić L., Hrvatski spomenici ninskog područja iz dobe narodnih hrvatskih vladara. Djela Jug. akad. knj. XIX, Zagreb 1911, str. 5, bilj. 17, sl. 13. (Naušnica je sada privatno vlasništvo akad. M. Abramića.)

⁵ Ovu naušnicu donio je doduše već Ljubić, Popis arheološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu, ođej. I, sv. I, Zagreb 1889, str. 156, tab. XXXIII, sl. 253. Po njegovim podacima nađena je ona na južnoj strani brda Treskovac s drugim predmetima prehistorijskog, vjerojatno željeznodobnog obilježja. Međutim, kako okolnosti nalaza nisu poznate, a naušnica je kupljena, nije nipošto sigurno, da je ona s istim predmetima na istom mjestu iskopana, a ako jest, da li je nađena u istom sloju. Pripominjem, da Ljubićevi podaci nisu uvijek pouzdani, kao i njegova klasifikacija predmeta.

⁶ Lehner H.-Bader W., Baugeschichtliche Untersuchungen am Bonner Münster. Bonner Jahrbücher sv. 136/37, Bonn 1932, str. 21, 62, 171, tab. XXXV, 5.

⁷ Hampel J., Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907, str. 116, tab. 14, B, C.

u Splitu posjeduje jednu naušnicu, doduše tipa s tri jagode, koja bi po obliku karičice i smještaju jagoda donekle podsjećala na ove dvije ovdje publicirane.⁸ Iako sigurni podaci nedostaju, ipak bi se moglo pretpostaviti, da su naušnice pod B) i C) slavenske, domaće izrade, a ne import, što indicira tehnika rada, nadalje činjenica, da je zlatarski obrt kod Hrvata u ranom srednjem vijeku postojao, te pomanjkanje takovih analogija, koje bi našu pretpostavku nužno opovrgnule. Zasad ih je teško u neko određeno stoljeće datirati, ali je vjerojatno, da vremenski mogu spadati u doba narodnih vladara, za razliku od naušnica pod A), G) i H), koje se prema analogijama mogu sigurno datirati u isto vrijeme.

Položaj lokaliteta naušnica pod A), B) i C), i to Otočac i njegova okolica, Munjava i Sušnjajevo selo kod Josip-dola, potkrepljuju tvrdnju, » da se starohrvatske naušnice pojavljuju i van područja omeđenog Cetinom i Zrmanjom«,⁹ na koji teritorij su starohrvatske naušnice u svoje vrijeme bile svedene,¹⁰ a gdje su one i danas još daleko brojnije nego u ostaloj Hrvatskoj i drugim republikama Jugoslavije.

Iz Novih Banovaca na Dunavu potječe naušnica pod D), koju je već kratko objavio Brunšmid.¹¹ Svakako predstavlja neobičan primjerak za naše krajeve, kvalitetne je izrade, a u velikom broju slavenskih naušnica dalmatinske Hrvatske nije zastupljena. To je naušnica tipa s tri jagode, donekle slična naušnicama t. zv. kijevskog tipa u Ukrajini, koje su također česte u dalmatinskoj Hrvatskoj. Međutim, Karaman je upozorio, da dalmatinske naušnice kijevskog tipa nisu u nikakvoj izravnoj vezi s ukrajinskima, da su rađene u odnosu prema njima u različitim radionicama, te da su one iz dalmatinske Hrvatske, obzirom na cjelinu nalaza, nešto starije (IX. i X. st.) od onih u Ukrajini (konac X. st.).¹² Brunšmid naušnicu pod D) stavlja u vezu s naušnicama iskopanim u nekropoli bjelobrdskog tipa Pijeski-Kloštar¹³ (tab. IV, 4, naušnica iz Pijeski-Kloštra), koje inače nisu specifične za bjelobrdski nakit. Karakteristika im je veći broj jagoda rađenih na proboj usko stisnutih jedna uz drugu, kao što su stisnute i jagode naušnice pod D). Dok je na našem teritoriju takva vrsta naušnica veoma rijetka, dotle su one na teritoriju Češke i Moravske vrlo brojne i tipične, u nekoliko varijacija oblika, s tri ili više jagoda i katkad sa završetkom karičice zavnutim u obliku slova »S«. Potječu većinom iz ostava, pa i grobova, vrlo često datiranih novcem. To su na pr. kao najznatnije ostave Čištèves i Žatee. (tab. IV, 5, naušnica iz

⁸ Karaman Lj., Iskopine društva »Bihaćac« u Mravincima i starohrvatska groblja. Rad Jug. akad. knj. 268, umj. razr. sv. 4, Zagreb 1940, sl. 28.

⁹ Vinski, sp. dj., str. 35.

¹⁰ Karaman, Majdan sp. dj., str. 84.

¹¹ Brunšmid J., Hrvatske sredovječne starine. Vjesnik hrv. arheol. dr. n. s. sv. VII. Zagreb 1903-4, str. 81, sl. 34. — Usporedi Vinski, sp. dj., bilj. 6.

¹² Karaman, Majdan sp. dj., str. 92-93.

¹³ Brunšmid, kao gore, sl. 33, 8. — Zlatna naušnica nađena u Mgorjelu (Glasnik Zem. muz. n. s. sv. VI, Sarajevo 1951, str. 244-245, tab. I, 12.) kao i poznate naušnice iz Golubića (Mravinci, sp. dj., str. 22, sl. 18) imaju završetak savijen doduše poput slova »S«, ali nešto drugačije od onog uobičajenog na karičicama; one se i inače tipološki udaljuju od novobanovačke, pa sam ih ovdje ostavila po strani.

Žateca), datirane oko g. 1000,¹⁴ te nekropola Staré Město (konac IX. i X. st.), Předmost (prva polovica XI. st.)¹⁵ i dr. U najnovije vrijeme se Eisner¹⁶ osvrnuo na taj nakit i smatra ga što neposrednim bizantskim importom, što posrednim utjecajem Bizanta, a datira ga za Moravsku već u IX. i X. st., a za Češku u X. i XI. st.; pripisuje ga prvoj skupini sistema razdiobe slavenskog nakita po Jakimowiczu.¹⁷ Poulik općenito misli, da su majstori zlatari u Velikomoravskoj državi bili u uskoj vezi s majstorima zlatarima staro-hrvatske države,¹⁸ uspoređujući pojedine oblike i izradu nakita iz obih područja, koja su bila – uz karantansku državu – jedna od najstarijih središta slavenske državnosti uopće, još u IX. st. Tu Poulikovu konstataciju potkrepljuje naušnica iz nekropole Pijeski-Kloštar, koju Brunšmid datira u X. st. i početak XI. st.,¹⁹ te zlatna naušnica iz Novih Banovaca. Ta posljednja ne potječe doduše s teritorija hrvatske države u ranom srednjem vijeku, ali je u susjedstvu njezine periferije, na Dunavu, kojim su sigurno išli trgovački putovi između bizantske i velikomoravske države u IX. i X. st. Poznato je, da je prvi nakit ukrašen filigranom i granulacijom u Velikomoravskoj državi bizantskog podrijetla.²⁰ Za zlatnu naušnicu iz Novih Banovaca Brunšmid kaže, da nije mlađa od XII. do XIII. st.²¹ Preidel slične naušnice iz ostave Žatec (Saaz) u Češkoj datira u X. st.,²² a Turek ih, na osnovu ostava datiranih novcem, stavlja u X. do XII. st.²³ Srodne naušnice t. zv. kijevskog tipa u Ukrajini datira Rybakov od X. do XIII. st.²⁴ Nedavno objavljena srebrna naušnica kijevskog tipa iz Novih Banovaca datirana je dosta kasno, u XIII. ili XIV. st.²⁵ Po analogijama naušnica rađenih filigranskom žicom iz ostave Žatec, Čištěves, te onih iz nekropola Žalov i Předmost,²⁶ ide ovdje publicirana naušnica iz Novih Banovaca u vremenski razmak od X. do najkasnije XII. st. Sam lokalitet Novi Banovci nije sistematski istraživan, a brojni nalazi nakita s tog lokaliteta, koji obuhvataju razdoblje od antike do pred kraj srednjeg vijeka ne daju nikakovu užu vremensku indicaciju.

¹⁴ Turek R., České hradištní nalezy datované mincemi. Slavia Antiqua sv. I, Poznaň 1948, str. 493, 504, al. 1, 5. – Filip J., Pravěké Československo. Praha 1948, tab. 48. – Preidel H., Der Silberschatz von Saaz. Mannus sv. 31, 4, Leipzig 1940, tab. III, VI, str. 578–581.

¹⁵ Niederle L.-Zelmitius A., Slovanské pohřebiště v Starém Městě u Uh. Hradiště. Zprávy Státního ústavu archeologického sv. I, Praha 1929, str. 22, 27. – Usporedi Filip, sp. dj., str. 337, 378. – Schránil J., Několik příspěvků k poznání kulturních proudů v zemích českých v X. a XI. věku. Obzor praehistorický sv. IV, Praha 1925, str. 183, tab. XIII, 7.

¹⁶ Eisner J., K dějinám našeho hradištního šperku. Časopis Národního muzea sv. CXVI, 2, Praha 1947, str. 149–150, 152, 155–157.

¹⁷ Jakimowicz R., O pochodzeniu ozdób srebrnych znajdowanych w skarbach wczesno-historycznych. Wiadomości archeologiczne sv. XII, Warszawa 1933, str. 114–115, tab. XIV. – Usporedi Eisner, sp. dj., str. 155.

¹⁸ Poulik J., Staroslovanská Morava, Monumenta archaeologica sv. I, Praha 1948, str. 201.

¹⁹ Brunšmid, sp. dj., str. 82. On smatra groblje u Kloštru nešto starijim od onoga u Bijelom Brdu.

²⁰ Eisner, sp. dj., str. 146. – Usporedi Filip, sp. dj., str. 338. – Schránil J., Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin 1928, str. 300.

²¹ Brunšmid, sp. dj., str. 81.

²² Preidel, sp. dj., str. 579.

²³ Turek, sp. dj., str. 534.

²⁴ Rybakow B. A., Remeslo drevnei Rusi. Moskva 1948, str. 337.

²⁵ Vinski, sp. dj., str. 35., bilj. 27, 28.

²⁶ Schránil, Vorgesch. sp. dj., str. 298, 299, tab. LXVIII, 15, 24.

Naušnica pod E), također iz Novih Banovaca, s nastavkom u obliku slova »S«, uobičajen je i specifičan nakit Slavena. Tipološki se ona može svrstati u šestu skupinu naušnica sa »S« nastavkom, prema Borkovskom, a njezina je karakteristika spljoštena, nešto proširena i uvinuta »S« petlja.²⁷ Korošec »S« naušnice s našeg teritorija svrstava u XI skupina, te bi po njegovoj razdiobi ovdje publicirana naušnica pripadala VIII. skupini.²⁸ Taj tip naušnica, VIII. skupine po Korošcu, vrlo je raširen kod Slavena, u Panonskoj nizini ide on u vrijeme trajanja bjelobrdske kulture, a moguće je, da je bio u upotrebi i nešto dulje. Brunšmid je u svoje vrijeme istaknuo mogućnost, da je tip »S« naušnice nastao »kod panonskih Slavena, a odavle da se je radikalno širio po istočnoj polovici srednje Evrope, pa na Balkanski poluotok i u istočnu Evropu.«²⁹ One su gotovo uvijek izrađene od bronce ili srebra, a ponekad i željeza, pa je naušnica pod E) od zlata neobično rijedak primjerak takovog nakita izrađenog od te kovine. Karičica joj je četverobridna, tako, da njezin presjek ima oblik romba. Po Hofmeisteru bile bi jedine dosad poznate »S« naušnice od zlata kod sviju Slavena uopće one iz groba Henrika vladara Polapskih Slavena (1093–1127), sahranjenog u crkvi na velikom slavenskom gradištu u starom Lübecku (Stara L'ubica); međutim, nedavno je Borkovský objavio dvije zlatne naušnice s nastavkom u obliku slova »S« nađene u Pragu (Bartolomejska ulica) u grobu br. 6 nekropole, koju on datira u IX.–X. st., a pripisuje je ondje zakopanim trgovcima ili obrtnicima.³⁰ One su veoma slične onoj iz Novih Banovaca. Meni je poznata još jedna zlatna naušnica s nastavkom u obliku slova »S« nađena na lokalitetu Majdan u Banatu, gdje je bila ustanovljena ranosrednjovjekovna nekropola.³¹

Naušnica pod F) potječe iz Surduka, koji se nalazi nedaleko Novih Banovaca, uzvodno na Dunavu. Kako je naušnica teško oštećena, nije je moguće tipološki točno odrediti. Prelomljeni završetak karičice bio je vjerojatno također zavinut u obliku slova »S«. Fragmenti valovito naborane zlatne pletene žice vjerojatno su ostaci jagoda, koje su ukrašavale karičicu, što se može zaključiti po tome, da je karičica na jednom mjestu obmotana tankom žicom. Jagoda rađenih prepletanjem žice nema, koliko mi je poznato, u publiciranom materijalu naušnica iz Hrvatske. Kao analogija za tu tehniku rada, a ne za sam oblik naušnice, mogao bi poslužiti primjerak lijepe zlatne naušnice iz zapadne Češke (zbirka J. A. Jíry), čije su dvije bočne jagode izrađene također prepletanjem žice.³² Schráníl navodi, da su jagode naušnica kijevskoga tipa bile katkad rađene i u ovoj tehnici, što se može razabrati na naušnicama, koje je publicirao Kondakov.³³ Naušnica iz Surduka sama

²⁷ Borkovský I., *Staroslovanská keramika ve střední Evropě*. Praha 1940, str. 106.

²⁸ Korošec J., *Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji*. Celje 1947, str. 64.

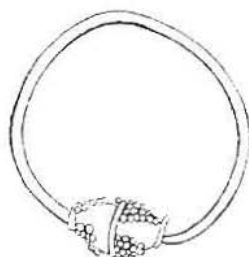
²⁹ Brunšmid, sp. dj., str. 40.

³⁰ Hofmeister H., *Germanenkunde*. Frankfurt a. M., 1936, str. 211. – Maretić T., *Slaveni u davnini*. Zagreb 1889, str. 184. – Borkovský I., *Pohřebišťe obchodníků z doby knížecí v Praze I. Slavia Antiqua sv. I, Poznaň 1948, str. 466, sl. 4.*

³¹ Reizner J., *A Majdani aranyélelet*. *Archaeologiai Ertésítő*. n. f. XV, Budapest 1895, str. 380–381.

³² Schráníl, *Vorgesch.* sp. dj., str. 299, tab. LXVIII, 30.

³³ Schráníl, *Ob. praeh.* sp. dj., str. 183, bilj. 74. – *Uspoređi Kondakov N., Russkije klady sv. I. Peterburg 1896, tab. II, IV, XII, XIII.*

1. Nalazište Otočac ili okolica

2. Nalazište Munjava

3. Nalazište Šušnjevo selo

1. Nalazište Novi Banovci

2. Nalazište Novi Banovci

3. Nalazište Surduk

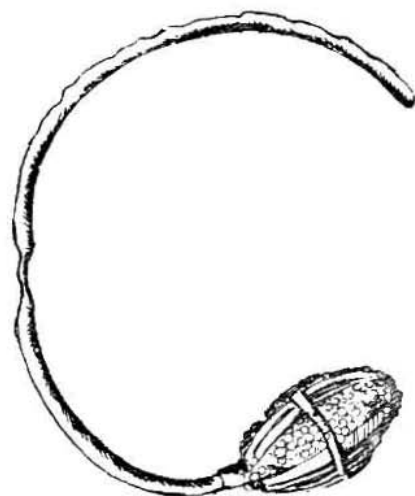

1. Nadjeno u Dalmaciji

2. Nadjeno u Dalmaciji

1. Nalazište Ptuj

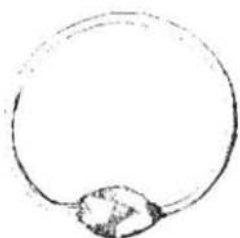
2. Nalazište otok Brač

3. Nalazište Nin

4. Nalazište Pijeski-kloštar

6. Nalazište Biskupija

5. Nalazište Žatec

ne pruža mogućnost užeg vremenskog određivanja, ali nema razloga datirati je ni ranije ni kasnije od novobanovačkog ovdje publiciranog nakita.

Zlatan nakit, kao i onaj rađen kvalitetnom tehnikom filigrana i granulacije od drugih kovina kod Slavena, a posebno naušnice, uglavnom je po Niederleu produkt bizantskih radionica sve tamo od Sirije do Crnoga mora, a bio bi prema njemu djelomično i orijentalnog podrijetla. Tu tezu zastupa i u najnovije vrijeme još Eisner, pogotovo što se tiče teritorija Čehoslovačke.³⁴ To je navelo i Kraskowsku, da, na osnovu materijala iz Čehoslovačke, iznese mišljenje o nepostojanju zlatarstva u vezi s tehnikom filigrana i granulacije kod Slavena.³⁵ Međutim, već je Schráníl istaknuo, da je zlatarski nakit rađen tehnikom filigrana i granulacije u Češkoj i Moravskoj doduše u vezi s Istokom i ne isključuje mogućnost importa trgovinom; ali taj nakit ima takove lokalne značajke, koje pokazuju, da je rađen na domaćem teritoriju prema tehnici s Istoka, no po domaćem ukusu.³⁶ U novije vrijeme tvrdi Kostrzewski za jedan dio staropoljskih naušnica, rađenih tehnikom filigrana, pretežno od srebra, da potječe iz domaćih radionica.³⁷ U Kijevskoj Rusiji postojalo je, kako je poznato, od X. st. dalje značajno središte zlatarstva s veoma bogatim inventarom nakita – na osnovu čuvene stare tradicije crnomorskih radionica – uz ostalo s karakterističnim naušnicama t. zv. kijevskog tipa rađenih i od zlata.³⁸ Karaman je ukazao na postojanje središta zlatarskog obrta na teritoriju Hrvatske države od IX. do XI. st., što potvrđuje obilje i osobitost izrade i ukrasa naušnica, nesumnjivo domaćeg, lokalnog značaja.³⁹ Novija opažanja su pokazala, da zlatarski obrt u vezi s naušnicama u Hrvatskoj traje i dalje kroz srednji vijek.⁴⁰ Usporede li se naušnice navedenih središta zlatarstva među sobom, uočljive su mnoge zajedničke tipološke i ukrasne srodnosti s obzirom na zajedničko podrijetlo i uzore, ali su isto tako uočljive česte jasne razlike u obliku i načinu izrade i ukrašavanja, što je uvjetovano lokalnim obilježjem pojedinih radionica. Tako na pr. usporede li se naušnice tipa s četiri jagode iz dalmatinske Hrvatske s naušnicama istog tipa iz Češke i Poljske, vide se razlike u ukrasu i načinu izrade, iako su po tipu gotovo jednake. Kao središta zlatarstva s najbrojnijim materijalom naročito se ističu ono u Kijevskoj Rusiji i ono u dalmatinskoj Hrvatskoj.

³⁴ Niederle L., Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV.–X. století, Praha 1930, str. 5 i d., 126 i d. – Eisner, sp. dj., str. 5 i d.

³⁵ Kraskowská L., Skvosty z doby hradištněj na Sloveňsku, Slavia Antiqua sv. I, Poznań 1948, str. 549.

³⁶ Schráníl, Ob. praeh. sp. dj., str. 184.

³⁷ Kostrzewski J., Les Origines de la Civilisation Polonaise, Paris 1949, str. 201.

³⁸ Rybakov, kao gore.

³⁹ Karaman, Majdan sp. dj., str. 81 i d.

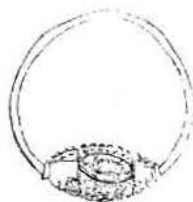
⁴⁰ Tako na pr. jagode od srebra pozlaćene iz ostave u Lipovoj glavici u Lici nađene su s novcem XIV. i početka XV. st. Taj nalaz publicirao je Brunšmid, i to prvenstveno novac (nekoliko našašća novaca etc. Vjesnik hrv. arh. dr. n. s. sv. IV, Zagreb 1900, str. 155), a Vinski je objelodanio sve jagode (sp. dj., str. 25, tab. V, 22, 28). Moguće je, da ove jagode nisu pripadale naušnicama već sponama za kopčanje odjeće, t. j. t. zv. agrafima, kako ih naziva ruska terminologija (usporedi Tolstoj J.–Kondakov N., Ruskijska drevnosti sv. 5, S. Peterburg 1897, str. 110, sl. 158, 169, 176).

Premda je ovdje publicirani nakit ponajviše od zlata, pri određivanju njegove pripadnosti radionicama, mora se za komparaciju imati u vidu i onaj nakit iz drugih kovina rađen kvalitetnom tehnikom filigrana i granulacije. Nije dovoljan argumenat smatrati zlatne naušnice bizantskim radom samo zato, jer su od rjeđe i skupocjenije kovine, kad postoji znatan broj jednakih ili sličnih naušnica od srebra, često pozlaćenih, iste kvalitete, u koje se ne sumnja da su slavenske, iako one imaju bizantski uzor, te iako su prve takve primjerke možda izrađivali zlatari dalmatinskih gradova (usporedi zlatnu naušnicu iz Otočca tab. I, 1, sa srebrnom naušnicom iz Biskupije tab. IV, 6). Karaman je jasno pokazao razliku rada i oblika između bizantskog i slavenskog nakita uopće, a pogotovu s obzirom na starohrvatske naušnice.⁴¹ Na osnovu svega što je ovdje izneseno, po mom je mišljenju naušnica iz Otočca rad zlatara iz dalmatinske Hrvatske, a vjerojatno su to i naušnice iz Munjave i Sušnjevog sela, premda je njihova varijanta oblika rijetka među tim domaćim nakitom. Naušnice iz Novih Banovaca i Surduka ne pripisujem radionicama dalmatinske Hrvatske, jer su prema navedenim značajkama pojedinosti izrade i oblika mnogo bliže takvima naušnicama iz Moravske i Češke. Da li su one odanle došle u Srijem kao import, ili je tu postojala kakva zlatarska radionica, nije moguće zasad još odrediti. Treba imati u vidu, da je kasnoantikni grad Sirmium po svoj prilici morao imati i zlatarskih radionica, iz kojih možda potječe i kasnoantikni zlatni nalaz iz Starčeva, u kojemu je zastupljen, uz kasnoantiknu zlatnu fibulu i ogrlicu, par naušnica tipa s tri jagode predslavenskog obilježja,⁴² pa dvije još neobjavljene zlatne naušnice grozdolikog tipa iz Donjih Petrovaca kod Rume i Erdevika, obje u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Inače za tvrdnju, da je na području Panonske nizine u ranom srednjem vijeku bilo radionica za naušnice rađene kvalitetnom tehnikom filigrana i granulacije pretežno u plemenitij kovini, ne raspoložemo s dovoljno sigurnih podataka, a naročito ne u vezi s izradom ovdje publiciranih slavenskih naušnica iz Srijema, jer

⁴¹ Karaman, Majdan sp. dj., str. 84 i d.

⁴² Kovrig I., A császarkori fibulák főformái Pannoniában. *Dissertationes Pannonicae ser. II*, sv. 4, Budapest 1937, str. 88–89, tab. XXIV, 2. Taj je nalaz u *Kunsthistorisches Museum-u* u Beču. – Te naušnice dokazuju ispravnost Karamanove tvrdnje, da je za kasnoantikne, odnosno bizantske naušnice tipa s tri jagode karakteristično to, što je srednja jagoda redovito veća od bočnih; Karaman je mišljenja, da je Bizant i dalje izrađivao takve naušnice i kasnije, dok su slavenske istoga tipa rađene s tri jednake jagode (usporedi Karaman, Majdan sp. dj., str. 88). – Naušnice s teritorija Srbije, što ih je objavio Kovačević, ponajviše s tri jagode, od kojih je srednja veća od bočnih, svakako su bizantski, a ne slavenski rad, što autor, čini se, nije zapazio (usporedi Kovačević J., *Minduşe i naušnice sa jagodama*, Muzeji sv. 2, Beograd 1949, str. 144 i d., sl. 2, 3, 5 7b). Isto je tako izrazito bizantske provenijencije skupina takvih srodnih naušnica s tri jagode nadenih u Kladovu na Dunavu u Srbiji, koje se nalaze u privatnoj zbirci Imre Freya u Somboru te u Gradskom muzeju u Somboru (usporedi Gubitza K.-Trencsény K., *A Bács-Bodrog vármegyey történelmi társulat muzeumának képes kalauza*, Zombor 1908, str. 77, 78). Slična je i naušnica, koja se nekad čuvala u Umetničkom muzeju u Beogradu (usporedi Riegel A.-Zimmermann H., *Kunstgewerbe des frühen Mittelalters*, Wien 1923, str. 75, sl. 72). Sve se te naušnice tipološki mogu povezati s naušnicama s tri jagode iz poznate ostave Tokaj u Mađarskoj, koje potječu iz bizantskih radionica (usporedi Hampel J., *Alterthümer des frühen Mittelalters* sv. II, Braunschweig 1905, str. 493). Treba naglasiti, da ovakve naušnice čine zasebnu skupinu, da uopće nisu zastupljene među brojnim slavenskim starohrvatskim nakitom te da potječu očigledno iz drugih radionica.

su takvi nalazi na tom području zasad veoma rijetki. Jedino je Alföldi za naušnice t. zv. košarastog tipa dokazao, da su rađene i u domaćim radionicama u Panoniji,⁴³ na osnovi golemog broja takvih nalaza iz nekropola kesteljske kulture blizu Blatnog jezera. Da li su i Slaveni surađivali pri izradi takvih naušnica, ostaje zasad još otvoreno pitanje. Pored toga su zanimljiva pojava iz tog vremena grobovi zlatara, od kojih su najizrazitiji Fönlak i Kunszentmárton. Oni sadržavaju, uz nešto zlatarskog alata, naročito uzorke za tištenje jezičaca, ukrasnih okova i drugog nakita. Sigurno je, da taj materijal po svom obilježju ide u vrijeme kesteljske kulture, ali ne pripada Avarima u užem smislu. Slični uzorci nađeni su u grobovima u Biskupiji, Pančevu i Gátéru, a zlatarski alat sadržava velika ostava zlatnog bizantskog novca u Firtosu. Mađarski arheolozi pretpostavljaju, da su ti grobovi, kao i ostava u Firtosu, pripadali putujućim zlatarima.⁴⁴ Ta je pojava doduše zanimljiv putokaz za izradu nakita jedne specifične vrste, ali je nedovoljna za utvrđivanje stalnih zlatarskih radionica tog vremena u Panonskoj nizini.

*Zlatna naušnica (vel. 1×1)
iz Splita ili okolice. Nalazi
se u Arheološkom muzeju
u Splitu*

⁴³ Alföldi A., *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien* sv. 2, Berlin 1926, str. 39–45.

⁴⁴ Po tom pitanju vidi: Fettich N., *Beiträge zum Entstehungsproblem des altgermanischen H. Stiles*, *Archaeologiai értesítő* n. f. sv. XLIII, Budapest 1929, str. 340. – Hampel, sp. dj., str. 747. – Fettich N., *Az avarkori müipar Magyarországon*, *Archaeologia Hungarica* sv. I, Budapest 1926, str. 32–34. – Csallány D., *A Kunszentmárton avarkori ötvössir*, *Sentes* 1933, str. 2–48. – Marosi A.-Fettich N., *Dunapentelei avar sírletek*, *Archaeologia Hungarica* sv. XVIII, Budapest 1936, str. 92, 97. – Karaman, *Mravinci* sp. dj., str. 21–22, sl. 17.

RÉSUMÉ

Dans cet article l'auteur décrit les boucles d'oreilles slaves en or du haut moyen-âge, qui se trouvent au Musée archéologique de Zagreb. — Dans l'ancien état croate du IXe au XIe siècle, on travaillait, dans des ateliers qui se trouvaient dans divers centres de la Croatie dalmate, les boucles d'oreilles d'après la technique de filigrane et de granulation, ainsi que le prouvent les travaux de M. Karaman. Ces boucles d'oreilles ont leurs caractères spéciaux tant au point de vue du type que du travail d'orfèvrerie. Elles diffèrent par leurs détails des autres boucles d'oreilles slaves, qui leur ressemblent et qui ont été travaillées dans d'autres ateliers à peu près à la même époque et même plus tard. Le principal modèle de toutes ces parures, dont les détails accusent des traits locaux, est la parure byzantine.

Pour toutes ces raisons l'auteur exprime l'opinion suivante: les boucles d'oreilles reproduites sur la planche I, 1, III, 1, 2, ont sûrement été travaillées par des orfèvres dalmates du IXe et Xe siècle et il en est probablement de même des boucles d'oreilles de la planche I, 2, 3; le type de ces dernières est plutôt rare dans l'orfèvrerie croate. Au contraire, les boucles d'oreilles de la planche II, 1, 3 découvertes en Pannonie, sur la rive droite du Danube, dans la province de Syrmie, proviennent d'autres ateliers, étant donné que les détails de leur style montrent une parenté plus étroite avec les parures de la Moravie et de la Bohême du haut moyen-âge. La boucle d'oreille de la planche II, 2 est commune à tous les Slaves, c'est pourquoi il est difficile de déterminer de quel atelier elle pourrait provenir. Il est à noter qu'un tel objet en or est très rare: on n'en connaît jusqu'ici que deux exemplaires, qui proviennent de la tombe d'Henri, souverain des Slaves de l'Elbe, découverte à Lübeck, puis deux exemplaires provenant de la nécropole de IXe-Xe siècle découverte à Prague (rue Bartolomejska) et un exemplaire trouvé à Majdan au Banat où on a constaté une nécropole de haut moyen-âge.

L'auteur ne fait pas de différence entre les boucles d'oreilles travaillées seulement en or et celles faites en argent et en bronze souvent dorées, qui sont à peu près de la même qualité; il pense que le fait qu'une parure est en or ne suffit pas pour conclure tout de suite à sa provenance de Byzance, étant donné que des centaines d'exemplaires de ces parures travaillées en d'autres métaux témoignent de l'existence des centres régionaux de la production de parures.

Un centre slave très important existait par exemple dans l'état de Kiév en Russie méridionale où il s'était développé sous l'influence de l'orfèvrerie des villes antiques de la Mer noire. Un autre centre slave existait aussi en Croatie dalmate où il avait subi l'influence des villes du littoral adriatique. Quand à l'existence en haut moyen-âge d'ateliers de parures slaves en Pannonie, la documentation que l'on possède à ce sujet jusqu'ici n'est pas de nature à permettre d'en tirer des conclusions définitives.